

Med Christen Kold på seminarium

*En undersøgelse af Kold og hans klassekammeraters
ophold på Snedsted Gymnasium 1834-1836
Af POUL SKAANNING, Grønnevej 15, Glamsbjerg*

For 150 år siden, i slutningen af september måned 1836, dimitterede Snedsted Seminarium et hold på 17 færdiguddannede seminarister. Iblandt disse befandt sig min oldefader Peter Christian Schonning, hvis liv, jeg ud fra slægtshistoriske interesser var i færd med at udforske. Jeg spærrede øjnene op, da jeg på listen over dimittender¹) fik øje på navnet Christen Mikkelsen Kold, som jeg indtil da hverken havde haft nogen særlig interesse for eller viden om. Jeg fik da den tanke, at man med en sådan berømt på holdet måtte kunne komme ham og hans kammerater betydeligt nærmere ind på livet end det almindeligvis er tilfældet med fortidens mennesker.

Denne artikel er resultatet af denne ide. I det følgende vil jeg forsøge at give så bred en skildring af seminaristernes liv i Snedsted som muligt. Ikke bare Kolds. Jeg opdagede snart et særligt problem: Det er næsten udelukkende grundtvigianere, der har beskæftiget sig med Kold med det resultat, at store dele af dem gentager de samme myter og legender, der gør det besværligt at komme ind på livet af mennesket Kold. Dog tror jeg, at min indfaldsvinkel har været frugtbar. Selvfølgelig gør Kolds stærke personlighed sig gældende overalt. Hans tilstedeværelse går sandelig ikke spørsløst hen over Snedsted. Tværtimod. Men samtidig må han som alle de andre beskæftige sig med almindelige problemer, såsom at skaffe penge til opholdet, finde sig til rette i et logi, finde ud af, hvad han vil stille op med sin pige, vil han være kammerat med de andre, eller vil han prøve at omvende dem?

I det følgende vil jeg forsøge at anskue Snedsted Seminarium 1834-1836 med seminaristernes øjne og kun medtage andet stof i den udstrækning, det er nødvendigt for at forstå deres situation. Således vil man ikke finde nogen dybtgående behandling af forskellen på Grundtvigs og Brammers pædagogiske synspunkter eller af vækkelsesbevægelsens forsøg på at "overtage" seminariet.

1836-dimittenderne

De 17, der fik overrakt deres eksamensbevis af forstander G. P. Brammer i slutningen af september 1836 var alle jyder, en enkelt fra Sønderjylland, alle de andre fra det nordlige og vestlige Jylland. De var af udpræget landlig oprindelse, har givetvis talt dansk med bred jysk dialekt. Frederik VI havde jo besluttet, at seminariet var bestemt for "indtil 15 subjekter af bondestanden". Med undtagelse af Christen Kold, hvis fader som bekendt var skomager i Thisted, og en anden, der var søn af en toldbetjent i Aalborg, kom alle fra sognene. Fire har angivet, at deres fader var lærer, otte at han var landmand (fordelt på fire gårdmænd og fire husmænd), og endelig har tre ikke opgivet deres faders erhverv.

¹ Kvolsgaard, s. 60-61. Desuden kopi af Peter Christian Schonnings bevis.

Næsten halvdelen, nemlig otte, kom fra Thy eller Hanherred, heraf kom to fra Snedsted og en fra nærmeste omegn, tre var vendelboer, to vestjyder, en fra Salling (oldefader), en fra Sønderjylland og som nævnt en fra Aalborg.

Materialet oplyser ikke, om nogen var faldet fra undervejs, eller om nogen var siet fra ved optagelsesprøven i 1834. Frafaldsprocenten er ukendt, men nogen har nok givet op.

Aldersmæssigt var der nogen spredning. Den yngste var ved optagelsen 17 år, så han stod altså med en lærereksamen som 19-årig. Den ældste var 32, da han blev færdig. Flertallet var godt 20 år ved dimissionen.

Med hensyn til eksamensresultaterne kunne man opnå 1., 2. eller 3. karakter. Det var yderligere graderet sådan, at 1. karakter var delt i "udmærket duelig" og "meget duelig", 2. karakter mellem "meget duelig" og "bekvem" mens 3. karakter havde betegnelsen "ej uduelig". I 1836 gik det sådan, at ingen opnåede udmærkelse, men ikke færre end 13 fik prædikatet "meget duelig"; heriblandt var Kold, fire måtte nøjes med 2. karakter og ingen fik betegnelsen "ej uduelig". Altså en årgang med samling på midten.

Beskæftigelsessituationen ser ud til at have været vanskelig for lærere i 1836. Kun fire blev "revet væk" af

ivrige skolekommissioner i løbet af det første år efter eksamen, typisk nok alle fire folk med 1. karakter. De andre måtte prøve at skaffe sig et job som huslærer hos velhavere, der normalt ikke betalte store lønninger. Tre mere havde dog fået fast ansættelse i 1840, yderligere tre var kommet med i 45, fire ved vi ikke noget om, og de to sidste kom så med i henholdsvis 1847 og 1848. Her er Kold ikke medtaget, da hans karriere går den offentlige skole forbi.

Mange af de skolelærere, der udgik fra Snedsted i trediverne var alvorlige kristne, der med iver deltog i den tidlige vækkelsesbevægelse i Nordjylland.²⁾ Også 1836-årgangen er her med i stor udstrækning.

Bygning og undervisningsfaciliteter

Da de nye seminarister i slutningen af september 1834 nåede frem til Snedsted i hestevogne, fandt de deres kommende arbejdsplads liggende i præstegårdshaven. Det var en ikke særlig stor rektangulær bygning³⁾ i to etager og under stråtag. Der var tre indgangsdøre, men den ene var forbeholdt forstanderen. Gik de ad en af de andre ind igennem en forstue, kom de ind i det første af underetagens to klasseværelser. Her var der murstensgulv, lange bænke og tilsvarende flade borde, og her kom de senere i gang med at øve sig i undervisningsfærdighed på Snedsted-børnene. I det andet, der kaldtes øverste klasse, og hvor der var bræddegulv, men ellers borde og bænke som i det første, blev de undervist, og her drev forstanderen, der tidligere var præst, også konfirmandundervisning. Ovenpå var der indrettet to små lejligheder til de to underlærere Algreen og Pfaff, der begge var ungarle.

Et vigtigt fag var praktisk landbrug. Det havde stor betydning for deres fremtidige indtjeningsmuligheder, og seminariets første forstander havde udskilt præstegårdsjord til formålet. Gymnastikundervisningen foregik i præstegårdshaven. Denne undervisning havde dengang et mere militant præg end i dag, og seminariet havde da også anskaffet et antal sabler og geværer, der brugtes ved eksercitsen. I haven var der gravet et lille bassin til seminaristernes svømmeundervisning, men det var hurtigt blevet ubrugeligt. ”Hver gang en seminarist springer ned i vandet, springer en frø op”, hed det sig, så forstander Brammer fik anskaffet en svømmeblåde ved Vilsund. Til akkompagnement i sangundervisningen brugte man oprindeligt et positiv, men da det blev ubrugeligt, fik forstanderen det erstattet med et orgel. Indøvelse af koralerne var af stor betydning for den kommende indtægt. Hvis man var så heldig foruden skoleholder også at blive kirkesanger, var man økonomisk langt bedre stillet end ellers. Derfor blev det altid nævnt på eksamensbeviserne, om man kunne forestå kirkesang. Desuden havde seminariet i tidens løb erhvervet et herbarium, en samling mineraler og en elektrificermaskine, som dog vist kun blev trukket frem med meget store mellemrum.

Tre lærere - plus en

Af seminariets lærere var forstander G. P. Brammer langt den mest betydningsfulde både som åndelig autoritet og som nærmest enevældig magthaver på stedet. Ganske vist

²⁾ Pontoppidan-Thyssen, s. 38-42.

³⁾ Kvolsgaard, s. 1-4.

eksisterede der en direktion, hvor også amtmand og biskop havde sæde. De ankom kun en gang om året til seminariet, nemlig når der holdtes afsluttende eksamen, mens Brammer var der hver dag. Den første elev, vi skal høre udtale sig om Brammer er C. C. Møller, der studerede 1829-1831 og derfor var der ved ansættelsen 1830:

”Brammer blev straks en mand efter vort hjerte: han havde en mageløs gave til at benåde os for undervisningen og for vor fremtid, omgikkes os med mildhed og venlighed, og den gamle tone på seminariet blev snart fortrængt”⁴⁾

Når et lærerembed blev ledigt i Nordvestjylland, var det almindeligt, at skolekommissionen skrev til Brammer og bad ham om et godt råd om, hvem de skulle ansætte. Så hvis man ikke ligefrem hed Christen Kold, har man nok i almindelighed været betænkt på at stå sig godt med forstanderen. Den næste udtalelse skyldes H. C. Fugl, der tog eksamen i 1837 og altså har opholdt sig på seminariet samtidig med Kold:

”»Når Brammer var på seminariet, optrådte han med stor myndighed. Når han talte til eleverne eller bemærkede et eller andet ved dem, tav de og trak sig beskedne tilbage”⁵⁾

Den tredje er Christen Brøgger, seminarist 1839-1841. Han placerer sig midt imellem de to andre:

”Forstanderen på seminariet var Brammer, som siden i mange år var biskop i Århus. Han var en udmærket dygtig præst og lærer, myndig i al sin embedsgerning. Udenfor den var han mild og kærlig, hvorfor han både var frygtet og elsket”⁶⁾.

At den sidste af eleverne omtaler Brammers fremragende egenskaber som præst er ikke tilfældigt. Seminaristerne hørte med til menigheden, og det er nok sjældent, at nogen udeblev fra gudstjenesten. Det var der heller ikke så megen grund til, for han var nemlig en fremragende teolog,⁷⁾ der havde bestået teologisk embedseksamen med udmærkelse.

Han havde tænkt at gøre videnskabelig karriere, men blev så grebet af Grundtvigs forkyndelse. Han deltog på Grundtvigs side i kirkekampen mod rationalisterne, men slog om, da mesteren beskyldte ham for at være selvoptaget. Han kunne heller ikke følge Grundtvig i hans syn på trosbekendelsen som et ”lidet ord af Herrens egen mund”. Brammer anså Grundtvigs standpunkt på dette område for katolsk, men da det var uhyre vigtigt for grundtvigianerne, og da det blev almindelig overtaget af de vakte lægmænd i de gudelige forsamlinger, blev Brammer efterhånden af disse betragtet som en frafalden.

Da han kommer til Snedsted i 1830, er han dog stadig så meget grundtvigianer, at han som præst indleder en vækkelseskampagne med stor succes og som lærer gør en

⁴⁾ Hey, s. 28 ff.

⁵⁾ Nygaard: Christen Kold, s. 41 ff.

⁶⁾ Brøgger, s. 128.

⁷⁾ Engberg, s. 28 ff.

hidtil ukendt brug af ”det levende ord”⁸). Måske er han og ikke Christen Kold den virkelige pioner for de grundtvigske ideer på det pædagogiske område. Måske er han og ikke Grundtvig Kolds virkelige læremester. Vi må regne med, at den grundtvigske historieskrivning har gjort sig umage med at nedvurdere Brammer. Men hvis ikke Brammer var grundtvigianer, hvad var han da?

Han nærmede sig mere og mere til biskop Mynsters højkirkelige standpunkt, der betonede betydningen af de kirkelige embeder, og han har givet med mishag set lægmandsbevægelsen rykke frem uden gejs tlig medvirken i disse år.⁹)

Men foruden forstanderen var der også to underlærere, og dem har Brammer givet et portræt af i sine erindringer, hvor han skildrer sin og familiens ankomst til Snedsted:

”Samme dags aften - en af de første dage i august måned 1830 - kom vi til Snedsteds gamle, just ikke hyggelige ei heller rummelige præstegård. Provst Niels Bentzon var tagen til sit nye embede som sognepræst i Ringsted, men hans frue og plejedatter samt to unge mænd modtog os. Disse var de seminaristisk dannede, konstituerede underlærere ved seminariet; den ene af dem Peter Pfaff havde ikke noget seminaristisk præg, hvad derimod i høj grad var tilfældet med den anden, P. K. Algreen, fra hvem jeg i Nakskov havde modtaget et insinuant brev. Det lod ikke til, at Pfaff havde nogen kundskab derom; hvoraf jeg gjorde den slutning, at der ingen fortrolighed fandt sted imellem mine tilkommende medarbejdere”¹⁰).

Et par kommentarer til dette citat er nødvendige. Brammer, der ved sin ankomst til Snedsted var 29 år, skrev sine erindringer i en høj alder som pensionist i Vejle. Det må bero på en erindringsforskydning forårsaget af det senere uvenskab mellem de to mænd, når han påstår, at den 23-årige Algreen skulle have sendt ham en ”insinuant” lykønskning i anledning af hans udnævnelse. Den slags gør man ikke, når man får en ny chef. Desuden er både Algreens lykønskning og Brammers svar bevarede, og begge er hjertelige.¹¹) Rigtig er derimod Brammers konstatering af, at der herskede et dårligt forhold mellem Algreen og Pfaff. Og det udviklede sig værre og værre. Brammer indbød nemlig Algreen til at spise ved sit bord, en ære, der ikke tilfaldt Pfaff, som slet ikke var nogen intellektuel type.

Brammer, der i hvert fald ikke var grundtvigianer i folkelig forstand, omgikkes nemlig hverken sine sognebørn eller sine elever, og i sin selvvalgte isolation var han glad for at kunne omgås Algreen og dennes gode ven, pastor J. K. Sørensen i Sønderhaa, den eneste præst i Thy før Brammer, der ikke var rationalist. At de to venner straks bøjede sig i teologiske spørgsmål for Brammers autoritet var en selvfølge. Men det kom ikke til at vare ved, navnlig ikke med hensyn til trosbekendelsen. De blev begge ivrige grundtvigianere.

Som seminariets andenlærer underviste Algreen i 1830’erne i dansk, matematik og fædrelandshistorie, men ikke i hovedfaget religion, som Brammer selv tog sig af. Han havde dog stedse stor lyst til at påvirke sine elever i religiøs retning, hvilket Brammer fuldt ud billigede. Men i 1835 begyndte han til mishag for Brammer at holde andagtsmøder med enkelte religiøse elever i sin lille lejlighed under seminariets tag, og hvad værre var, kancelliet fik kendskab til, at han også havde deltaget i offentlige gudelige forsamlinger, og dette medførte hans afsked i 1838. Da de vakte anså Brammer for hovedmanden bag Algreens afskedigelse, blev han nu ikke længere betragtet blot som en frafalden, men nærmest som en forræder mod den gode sag. Under afskedigelsesproceduren har Brammer givet følgende bedømmelse af sin medarbejder:

”Algreen besidder en for seminarister ualmindelig dannelse, da han ikke alene er udmærket ferm i alle de fag, som er genstand for seminarieundervisningen, men endog har gjort gode fremskridt i elementerne af latin, tysk og geometri. Der har ikke været ført anden anke over hans forhold end den, der foranledigede det Kgl. d. Kancelli til at opsige ham hans tjeneste ved seminariet: at han nærrede en for dets tarv betænkelig lyst til at deltage i og udbrede gudelige forsamlinger udenfor kirken.”¹²)

Tredjelæreren Pfaff bliver beskrevet af en af sine elever¹³) som livlig og med gode pædagogiske evner. Han

”skændte aldrig, men gjorde grin med sinkerne; han var et verdensmenneske, holdt af smukke kvinder og var lidt egennyttig, altid gemytlig, selv når han snød os med bøger og skrivematerialer, som vi købte hos ham”.

Da Snedsted Seminarium i 1848 flyttede til Ranum, fulgte Pfaff ikke med, han tog i stedet imod en årlig pension på 200 rigsdaler, fik senere et lille lærerembede i Kostræde i Køng. Brammers efterfølger L. C. Müller skrev om ham¹⁴)

”Pfaff er en dannet mand, et godt hoved, har udmærkede evner til at undervise og er en særdeles god lærer i geografi. Han forstår at gøre sit foredrag interessant, vække elevernes lærelyst og at omgås dem således, at de villig gør sig flid under ham. Som lærer i skrivning udretter han omtrent, hvad der kan udrettes. . . Prof. Bay erklærede, at her udrettedes i sang og musik alt, hvad man kunne forlange”.

Selvom de to udtalelser viser samme tendens, er der også lidt kritik hos eleven: egennytte, og hvad med sinkerne, kunne de også lide ham, og sæt den anekdotefortællende Pfaff mødte en elev, der havde gennemgået en religiøs omvendelse, og som ikke var bange for at vise sit sindelag i handling.

⁸ Egon Kristiansen.

⁹ Brammer: Gudelige forsamlinger.

¹⁰ Brammer: Ungdomsliv.

¹¹ Nygaard: Kristen Kold, s. 26 note 15.

¹² Her citeret e. Kvolsgaard, s. 5.

¹³ Brøgger, s. 128.

¹⁴ Kvolsgaard s. 9.

Men hele lærerstaben er nu gennemgået. Det var kun de tre. En forstander og førstelærer, der på en gang var uhyre myndig, venlig og kompetent. En meget religiøs andenlærer, et vidunder af intelligens, men samtidig let påvirkelig, veg og uerfaren, og - som hans modstykke - en jovial, udadvendt tredje lærer, verdensklog og spottende, som gav pokker i de andres religiøse spekulationer og udgydelser.

Desuden var der halvvejs en fjerde, nemlig den gamle og efterhånden affældige skoleholder Kjæhr,¹⁵) der forestod øvelsesskolen. Et meget vigtigt arbejde i dag, men dengang noget upåagtet. Vi ved ikke meget om ham. Hans efterfølger åbnede sit hjem for seminaristerne om aftenen og lod konen - mod betaling - servere kaffe for dem. Måske var det Kjæhr, der startede den aktivitet? Ellers en anden. Et eller andet sted måtte de have, hvor de kunne søge sammen i fritiden.

200 rigsdaler var prisen

Når en ubemidlet bondeknøs fandt ud af, at han gerne ville tage skolelærereksamen på Snedsted Seminarium, rejste sig en række vanskeligheder. Han måtte have eller skaffe sig en vis fond af viden for overhovedet at komme ind. Der måtte skaffes penge, da han ikke kunne påregne nogen væsentlig indtægt i de to år, studiet varede. Det var netop for at imødekomme socialt dårligt stillede seminarister, at undervisningstiden i Snedsted/Ranum var normeret til to år, mens den på øernes seminarier var tre. Uden denne dispensation, der først ophævedes i 1856, ville mange seminarister ikke have haft mulighed for at gennemføre studiet. Skulle man låne penge, var man henvist til at gå til private velyndere, og hvorfra skaffedes sådanne, hvis man ikke netop var i familie med dem?

Her skal gives nogle eksempler på, hvordan vanskelighederne blev overvundet. Først C. C. Møller¹⁶), der trods ulyst til landbruget følte sig moralsk forpligtet til at tage hjem til moderen ved faderens død for at dyrke jorden for hende. Men en mand, som han dårligt nok kendte, gav sig i snak med ham om hans fremtid:

"Ja, din moder kunne jo nok få en anden til at gøre det arbejde, du gør, og så ufornuftig er hun jo dog ikke, at hun vil, du skal ødelægge din fremtid for hendes skyld".

Da Møller nævnte de økonomiske problemer, tilbød manden på stedet at hjælpe ham med et lån. Også hans gamle lærer, selv tidligere Snedsted-seminarist, hjalp ham ved i vinterhalvåret at lade ham gå til forberedelse hos sig "uden nogensomhelst godtgørelse". Han forsøgte at få seminariet til at lade ham nøjes med et års studium, men her vendte man det døve øre til.

Christen Brøgger,¹⁷) der startede i 1839 og dimitterede i 1841 fortæller:

"Fiskeriet blev ringere med hvert år, og skønt mine forældre ikke godt kunne undvære mig, blev det bestemt, at jeg skulle vælge en anden vej end det

dårlige fiskeri. Til at komme i håndværkerlære var jeg blevet vel gammel, søfarten havde jeg ingen lyst til, og da jeg stedse havde haft lyst til at læse, blev det bestemt, at jeg skulle være seminarist . . . Den 1. oktober 1839 begyndte jeg at læse til seminarist eksamen. Jeg havde selv 100 rigsdaler, jeg havde opsparet. Resten, 100 rigsdaler, måtte jeg låne, og mine forældre hjalp mig med klæder. Men der skulle holdes sparsommeligt hus, når man skulle hjælpe sig med 200 rigsdaler. Jeg gjorde det".

Senere lærer C. P. Clausen, Østerhalne¹⁸), havde en meget streng barndom, fordi hans fader døde, da han var tre år gammel. Hans moder giftede sig med en gårdejer, der forøgte ejendommen ved forskellige udsvævelser og døde som en fattig mand. En tredje ægtemand døde efter halvandet års ægteskab, og moderen levede derpå i 37 års enkestand i yderste armod. At Christen alligevel kom på seminariet skyldtes, at der efter hans faders død var hensat 125 rigsdaler til ham i Overformynderiet,

"så min stiftader ikke kunne få fat i dem, men han havde selvfølgelig renterne. At beløbet ikke forslog til et toårigt ophold er en selvfølge, men gode mennesker (fremmede og uvedkommende) hjalp mig med resten, 60 rigsdaler tillåns".

Derimod fik hans forberedelse et uheldigt forløb:

"1840, 1. maj kom jeg til lærer Søndergaard i Heltborg, der havde lovet min moder at forberede mig; men da jeg var for fattig til at kunne betale for mit ophold, måtte jeg arbejde, først for min føde, dernæst for hjælp til klæder og endelig for min lære, så det blev til lutter arbejde og liden, snarere ingen tid levnedes til at lære noget uden, hvad jeg halvvejs stjal mig til. Lærer Søndergaard havde samlet sig en efter den tids forhold betydelig formue, havde en gammel kone og ingen børn; men hans gerrighed sagde ham, at der i mit legemlige slid sad en hel kapital, og han udnyttede den så grundigt, at jeg til min grav lider under følgerne af overanstrengelse i hans tjeneste".

I "Af en gammel Thybodegns optegnelser"¹⁹) fortælleres om Lausts hjemsendelse fra militæret. Han havde bare ikke noget hjem. Han fik da den tanke at søge til sin tidligere husbond, der tilfældigvis havde brug for en karl og fæstede ham for et år.

"Lars Lund var ugift, men havde en invalid søster som husholderske. Hun var godt begavet og interesserede sig meget for læsning og boglige sysler, så på de områder havde hun interesser fælles med Laust. Det endte med, at de blev forlovede i al stilhed. - Men efter forlovelse skulle jo gerne følge giftermål, og han havde intet som helst at gifte sig på! De blev enige om, at han måtte se at komme på seminarium og tage lærereksamen,

¹⁵ Kvolsgaard, s. 4.

¹⁶ Hey, s. 121 ff.

¹⁷ Brøgger, s. 121 ff.

¹⁸ C. P. Clausen, s. 7 ff.

¹⁹ Nedergaard, s. 229.

og hertil kunne hun i nogen måde hjælpe ham økonomisk”.

Da hun senere hævdede forlovelsen, ophørte naturligvis den økonomiske hjælp, og han blev kastet ud i både en moralsk og økonomisk krise, så han måtte tage sig alvorligt sammen for at gennemføre.

Naturligvis var mange forældre i stand til at finansiere deres sønners uddannelse. Det var jo de stigende kornprisers tid.

Men hvad med Kold? Hvordan finansierede han sit studieophold i Snedsted? I de tre år, der gik forud for seminarietiden, fra han var femten til han blev 18 år, var han huslærer på en herregård ved navn Koustrup. Her underviste han børnene og arbejdede i haven for en løn af 11 rigsdaler om året.

Kold syntes, at denne løn var altfor lille. Han fandt også, at hans medtjenere fik for lidt i løn, og det sagde han til dem. Men da husbonden hørte det, tog han Kold strengt i skole, fordi han udbredte ”revolutionære ideer blandt tjenestefolkene”. Kold forstod ikke dette udtryk, og han gik straks til præsten og bad om en forklaring, hvilket han også fik. Senere nævnte Kold ofte dette, når han talte til de unge. Han bad dem være varsomme med at kræve høj løn, når de ikke ville arbejde strengt”²⁰⁾

Ad denne vej kunne det jo have lange udsigter med finansieringen af to års seminarieophold, men hans før så fattige fader var efterhånden ved flid og sparsommelighed kommet til en vis velstand, og han kunne hjælpe ham. Han havde nemlig, i mangel af en sparekasse, sat en række små kobberkedler hen under sin seng, een for hvert af sine børn, og i dem var der i årenes løb samlet en nøds killing, som blev taget frem, når et af børnene kom ud i verden og trængte dertil. I Christens kedel skal der have været mellem et og to hundrede rigsdaler, da den kom for dagen.²¹⁾

Til optagelsesprøve hos Brammer Endnu en forhindring skulle overvindes, før man var seminarist: optagelsesprøven. Egentlig gik ”normalplanen” ud på, at man gik til forberedelse i fire år hos en seminarieuddannet lærer for at samle de nødvendige forkundskaber hos ham. Den er ganske givet også blevet praktiseret, bl.a. af nogen af de mange lærersønner, der søgte seminariet. Men det var de færreste, der var så godt forberedt, og Brammer vidste godt, at det var nødvendigt at fare med lempe.

Når man havde taget sin beslutning og tilmeldt sig, mødte man midt om sommeren, aflagde prøve, bestod sandsynligvis prøven og rejste så hjem igen, hvor man - afhængig af ens placering i samfundet - holdt ferie, fortsatte sit arbejde eller - hvis Brammer havde brokket sig for meget - helligede sig sine forberedelser. Så kunne man vende tilbage til Snedsted i slutningen af september, få at vide, hvor og sammen med hvilken kammerat, man skulle bo. Kort sagt, man var i første klasse.

Hos familien Brøgger²²⁾ kom der uorden i planen. Det skyldtes, at hans fader i vinteren 1838-1839, mens sønnen gik til forberedelse hos en lærer Møller, hørte rygter om, at der skulle udskrives mange søfolk til krigsflåden. Faderen skrev da fluks til Brammer, om sønnen måtte komme til optagelsesprøve i februar.

”for blev jeg optaget, mente han, at jeg kunne blive fri for at komme til orlogs, da seminarister dengang var fri for at komme i kongens tjeneste. . . . At jeg blev optaget, var ikke mine kundskabers skyld, for jeg var meget tynd i papirerne; men seminarieførstanderen havde en svoger, et ungt menneske, som tilfældig var i præstegården, og som jeg traf i gården, da jeg kom. Han kendte mig og mine forældre godt og var somme tider kommet i mine forældres hus. Da jeg fortalte ham mit ærinde og ytrede frygt for, at det ikke ville gå godt, trøstede han mig med, at han nok skulle tale min sag hos sin svoger. Det gjorde han så godt, at jeg blev optaget. Jeg lovede rigtignok Brammer, der sagde mig, at jeg kunne for lidt, at jeg skulle stræbe at læse, til jeg kom på seminariet, for ellers, sagde han, kom jeg til at gå i tre år. Men jeg holdt det ikke, og det var ikke min skyld, for jeg måtte blive hjemme og hjælpe fader, der ikke havde råd til at holde karl; da jeg kom på seminariet, var jeg den dårligste af alle eleverne og fik den tredje plads fra det nederste”.

Også Christen Kold har fortalt om sine oplevelser ved optagelsesprøven.²³⁾ Vi kommer ind, hvor han fortæller om sin tilværelse på Koustrup:

”Senere blev jeg huslærer på en herregård. Om aftenen sad jeg i folkestuen og lærte tjenestekarlene Holbergs komedier, den ene skulle være Pernille, den anden det, og den tredje det. Jeg lærte enhver især de ord, de skulle sige, og det var uhyre morsomt, enten vedkommende sagde det rigtigt eller fejl. Endvidere læste jeg Holbergs Peder Pårs og fordi jeg er jyde, kunne jeg fornøje mig ved den satiriske e poesi, thi den har hjemme hos mine landsmænd, hos thyboerne.

Således gik det, til jeg blev 18 år, da kom jeg på seminariet i Snedsted, hvor partor Brammer var forstander. Da jeg kom til optagelseseksamen, spurgte han mig, om jeg kendte de messianske spådomme; dertil svarede jeg: Spådomme ved jeg nok, hvad er, men messianske ved jeg ikke hvad er. Dette syntes han var noget forskrækkeligt. Så sagde han, det er spådommene om Messias; ja, svarede jeg, så kender jeg nok nogle af dem. Jeg tog tre af de første, men så vidste jeg ikke flere. Derpå spurgte han mig: har du læst noget i Biblen? Ja, svarede jeg, jeg har engang læst noget i den for min moder, da jeg var lille; men det var heller ikke til måde. Men hvad har du da ellers læst? spurgte han. Jeg har læst Holbergs Peder Pårs, og det svar gjorde det ikke bedre, så det tegnede ikke til, at jeg

²⁰⁾ Austild, s. 22.

²¹⁾ Begtrup, s. 12.

²²⁾ Brøgger, s. 121 ff.

²³⁾ Kristen Kolds levned, s. 77 ff.

kom ind, men Algreen sagde: vi vil optage ham alligevel, for det er en aparte fyr, og jeg slap da ind på seminariet og kom til at sidde allernederst; jeg tænkte, det er egentlig uret, thi du er ligeså klog som alle de andre”.

Denne betragtning om optagelsesprøven i Snedsted er et uddrag af Christen Kolds erindringer holdt som tale på det grundtvigianske vennemøde i København i 1866 på opfordring af Grundtvig selv. Den gamle og hele den grundtvigske inderkreds var tilstede, og beretningen viser, hvordan Kold ønskede sin gerning opfattet. Den er et godt eksempel på hans tørre lune og er sikkert blevet modtaget med jubel. Men hvis vi vil have et indtryk af sandhedsværdien, møder vi den vanskelighed, at vi ikke har andre beretninger om optagelsesprøven. Vi kan kun analysere rollefordelingen mellem de tre personer. Brammer er den lærde pedant helt ude af trit med, hvad man med rimelighed kan spørge en attenårig ungersvend om. Algreen holder sig klogt tilbage under selve udspørgningen, men er reelt den, det til sidst under tilsidesættelse af Brammer optager Kold. Den grundtvigianske parthistoriker Frederik Nygaard kommenterer da også²⁴) ”Men det kendes tillige, at Algreens myndighed den dag var den stærkeste”. Algreen er altså fremstillet som en Johannes Døber-skikkelse, der introducerer mesteren til hans kommende gerning. Og Kold selv står i sin yndlingspositur som den, der på sin djærve facon sætter akademikeren til vægs. Og hvilken akademiker. Brammer den frafaldne, der havde afskediget Algreen. Som det vil forstås, anser jeg sandhedsværdien for meget begrænset.

Seminaristernes indlogering

Vel ankomne til Snedsted skulle seminaristerne have et sted at bo. I den lille seminariebygning var der ikke plads. Og der boede i forvejen de to unge lærere Algreen og Pfaff, så seminaristerne måtte indlogeres hos privatfolk i Snedsted og omegn. Brøgger²⁵) fortæller, hvordan han og en kammerat, der hed Nielsen, som han for øvrigt ikke brød sig meget om, da han anså ham for vigtig, kom til at bo hos en gårdmand i Gjersbøl.

”Han var gnaven, når han syntes, vi spiste for meget, og mumlede noget om, at det ikke kunne betale sig at have ”dem seminarister”, men hans kone var meget flink. Til daglig holdt hun lige meget af os begge, men når hun havde en lille hun i rebet, var jeg hendes bedste ven og blev så kaldt ned og fik æbleskiver og kaffe. Det sidste år var Steensgaard og jeg sammen hos en mand i Snedsted. Her drak manden, og somme tider fik han i sinde, når han kom fuld hjem fra Thisted, at slå konen, som så kom til vor dør og råbte: ”Kaal! Kom nier! Pier vil slå mæ!” Jeg kunne altid stille Peder tilfreds, når jeg drak en dram med ham eller fortalte en eller anden fersk historie for ham. Vi var så perlevenner. Jeg fik ham i seng og fik Kirsten til at holde mund. Til daglig brug levede de fredeligt nok”.

Kulturchok

Kold²⁶) boede sammen med en anden seminarist (Schourup) i en gård lidt udenfor byen. En søn i gården, Niels Kaagaard, gik samtidig på seminariet i samme klasse som de to andre.

En dag, han kom hjem, sagde han til sin fader: Nu har jeg lært to sprog. - Hvad er det for to, spurgte denne. Mit daglige sprog og så seminariesproget, lød svaret. Samme Niels kom undertiden med Kold hjem til Thisted. Han brugte skrå og spyttede langs hen ad gulvet. ”Æ spytter meget”, sagde han til forfærdelse for Kolds søstre. I det hele taget syntes disse, at de fleste af seminarieeleverne så noget ”udyrkede” ud. Da Niels Kaagaard havde taget eksamen med ”ej uduelig”, udbrød han i sin enfold: ”Havde jeg dog ikke fået det ”ej med”.

Egentlig burde man jo ikke ødelægge en god historie, men som man vil huske fra indledningen, fik ingen eksamen med 3. karakter i 1836, så Niels Kaagaard har nok bare sagt en vits, som ikke er blevet forstået af historikeren.

Også for Christen Brøgger²⁷) var mødet med seminariet et kulturchok.

”Jeg var dårlig forberedt og var en af de ringeste, og det løb rundt i hovedet på mig, når jeg hørte, hvor meget der skulle læres, og hvor lidt jeg kunne forstå Især var grammatik med alle de latinske benævnelser svært for mig at begribe; men jeg var vant til at våge, og når mine kammerater lagde sig til at sove, så tog jeg fat med lyst, og jeg takkede vor Herre, der havde styret det således for mig, at jeg var kommet på seminariet. Henved jul kunne jeg godt følge med og var ved, især i læsefagene, at vinde forbi flere af eleverne i klassen, og da vi nåede foråret, var jeg vis på at blive færdig i to år. . . . Hvad jeg døjede mest med at lære var sang, for jeg havde, som lærerne så tit sagde mig, dårligt ”gehør”, og jeg måtte ofre megen tid på at lære koralerne. Men så var der en Vestergaard, som var god til at synge, men dårlig til alt andet. Han lærte mig koralerne, og så hjalp jeg ham med det andet, og jeg fik dem da nogenlunde lært. Den første tid rystede lærerne på hovedet, når jeg skulle frem, men da de så, jeg gjorde mig umage, vandt jeg deres yndest, og alt gik godt; da vi havde eksamen det første år, blev jeg den tredje bedste og blev nummer tre, da vi kom i anden klasse. . . . Jeg var glad, kan du tro, som læser dette. Nu ville mine forældre blive glade, og frem for alt ville min Stine blive glad”.

Stine var, som man kan slutte af den sidste bemærkning, hans forlovede. Han fortæller, at han kun en sjælden gang skrev brev til hende, ”for et brev kostede 32 skilling fra Snedsted til København”. Så den forlovelse holdt ikke, hvad enten årsagen til bruddet skyldtes Brøggers sparsommelighed, eller der var andre ting i vejen. I hvert fald var han i en ferie på besøg i en kammerats hjem og stiftede her bekendtskab med søsteren. Det udviklede sig

²⁴ Nygaard: Kristen Kold, 29.

²⁵ Brøgger, s. 127 ff.

²⁶ Nygaard: Kristen Kold, s. 30 ff.

²⁷ Brøgger, s. 124 ff.

senere til ægteskab, så nu var seminarievenskabet også blevet til svogerskab.

Christen Kolds ungdomskrise

I de to første måneder på seminariet gik også Kold²⁸) rundt og var med sit eget udtryk "forknýt". Han forstod ikke, hvad læreren sagde, hvor meget han end lyttede. Hans fader købte et ur til 12 rigsdaler til ham for at live ham op, men uden resultat.

"En dag holdt Brammer en prædiken og opkastede det spørgsmål til de tilstedværende: er du en kristen, og hvilken bestemmelse han gav eller ikke, skal jeg lade være usagt, men jeg sagde til mig selv: Du er det da ikke, og når jeg nu var en dårlig seminarieelev og heller ingen kristen, så kan De nok skønne, at udsigterne var mørke".

På vennemødet beretter han så videre om, hvordan den fynske vækkelsesprædikant Peter Larsen Skræppenborg bragte ham ud af den fortvivlede situation ved sit vidnesbyrd, at Gud elsker menneskene, at Gud var ingen politimester eller streng skolemester, at også han Kold var elsket af Gud.

Oplysningen om Kolds omvendelse ved Skræppenborg har sat de grundtvigianske historikere i en vis forlegenhed, thi Kold sagde ikke et ord om *hvor* eller *hvornår*, den vigtige begivenhed fandt sted, undtagen at han var forknýt i et par måneder efter seminarieårets start. Den dygtigste af dem, Frederik Nygaard²⁹) opstillede så følgende hypotese som lynhurtigt blev til sandhed:

"Da var det vistnok i juleferien 1834-35, at Kristen Kold var med en af sine kammerater fra seminariet i besøg i dennes hjem i Salling. . . . I vinteren 1834-1835 holdt Peter Larsen også gudelige forsamlinger i Salling. Ved denne lejlighed må Kristen Kold have hørt det indtrængende og varme, umiddelbare kristelige vidnesbyrd, som den fynske lægprædikant havde at bære frem".

Ved at skyde Peter Larsens vækkelse frem til kun tre måneder efter seminariets start opnåede Nygaard at svække muligheden for, at Brammer kan have øvet en virkelig dybtgående indflydelse på Christen Kold.

Men teorien kan af flere grunde ikke være rigtig. Først og fremmest, fordi han ikke er blevet vakt religiøs før, men efter at han gennemlevede sin store kærlighed til Else Henriksen. Historien om Christen og Else er fortalt indgående af N. Sodborg³⁰) og skal ikke genfortælles her. Men begyndelsen og afslutningen på deres tragiske kærlighed er af stor betydning for et forsøg på at datere Kolds religiøse omvendelse.

Sodborg skriver nemlig:

"Efter sin konfirmation kom han til at tjene i Hassing præstegård, og i 1835 kom han til Snedsted, hvor Kold vel lærte hende at kende".

²⁸ Kolds levned, s. 78.

²⁹ Nygaard: Kristen Kold, s. 33.

³⁰ Sodborg, s. 278-82.

Hvis det er rigtigt, at Kold først traf Else i 1835, kan han ikke være blevet vakt til asketisk bodskristendom i forvejen. Sodborg fortæller nemlig om glade og lykkelige stunder, hvor Kold inviterede sin kæreste med hjem til Thisted, spillede violin om aftenen her for Else og sine søskende, og dansen gik lystig i den lille lave stue. Og Sodborg fortsætter:

Hans kammerater på seminariet skrev en vise om hans stor lykke, og deri hed det:

"Stammen af gamle Kold er Elses værn og vold"

Ikke just den helt store poesi efter det overleverede at dømme, men til gengæld så meget mere velment. Og vi kan slutte, at Kold har været vellidt i kammeraternes kredse og været en, som de andre har set op til. Men på et eller andet tidspunkt er lykken ophørt. Han er blevet grebet af religiøs fanatisme, og hun måtte sige til ham: "Som du er, kan jeg ikke blive". Hun hævdede forbindelsen. Nu var hendes Christen blevet en ganske anden. Ikke alene ville han ikke følge sin pige til dans og legestue, men på sin missionerende facon prøvede han også at omvende hende.

Peter Christian Schønnings eksamensbevis.

Vi kan vente lidt med spørgsmålet om, hvornår Christens omvendelse fandt sted og i stedet prøve at få et indtryk af ham efter ændringen. Frederik Nygaard fortæller afvæbnende³¹)

³¹ Nygaard, s. Krist en Kold, s. 33.

”Det var ikke helt fri for, at der fulgte noget sværmeri med Kolds kristelige vækkelse. Han gik således i de dage, for at ligne de apostolske kristne, på bare ben til Thisted. Da han vandrede ned ad gaden, kastede drengene sten efter ham. De kastede også sten på hans faders hus”.

Selv siger han på det grundtvigianske vennemøde i 1866³²⁾

”Tidligere troede jeg, at Gud var en politimester, en streng skolemester, som passede på, når vi gjorde ondt, for at han kunne give os et godt ørefigen, men nu gik det op for mig, at Gud elskede menneskene og mig, og så fornam jeg, at jeg også elskede menneskene, det var vel i en ringere grad, men jeg elskede dog mig selv og glædede mig ved, at Gud elskede mig. . . Jeg gik ud i byen til mine gode venner og fortalte dem denne mageløse nyhed; jeg vidste næppe, hvad jeg sagde, men det fik jeg dog sagt, at Gud elskede mig og os alle, skønt vi var syndere. På nogle steder, hvor jeg kom, hørte man på mig med ro, på andre steder sagde de: det stakkels menneske! Han har mistet forstanden. Imidlertid hjalp Algreen mig så meget til rette, at han sagde, at jeg ikke havde mistet forstanden, det var de andre, der ikke var kommet til deres forstand”.

Givet er det, at da Kold får sit religiøse gennembrud, er det Algreen, der er den fortrolige ven, der kan trøste ham mod verdens ondskab og bagtalelse.

Men foruden Algreen var også kollegaen, regne-, sang- og gymnastiklærer Pfaff interesseret i Kolds religiøse udvikling, men på en afgjort negativ måde. Poulsen-Dal, der senere blev Kolds nære medarbejder i Ryslinge, og som var elev i Snedsted en halv snes år efter denne, har fortalt, at Pfaff stadig diskede op med historier om Kolds særhed. Således huskede Poulsen-Dal, at han havde sagt, at Kold var ”hellig”, at han var gået op til amtmanden i Thisted og havde talt ham hårdt til, fordi han ikke også var hellig. Kold var også gået ned til havnen og havde bedt fiskerne lægge deres garn ud på fjorden, og ”de skulle fange mange fisk”.³³⁾

Det må, på baggrund af disse beretninger, være muligt at drage den nøgterne slutning, at Kolds omvendelse må være foregået ved sommertide. Apostolisk kristendom iført bare fødder er ikke mulig på andre årstider under de danske klimatiske forhold.

Til andagt under seminariets stråtag³⁴⁾

I sommeren 1835 havde Algreen deltaget i en konventikel eller en gudelig forsamling i København. Vel tilbage i Snedsted begyndte han at se sine elever an i håb om at finde ligesindede iblandt dem. Interessant er det, at Kold åbenbart ikke var et ”emne” på dette tidspunkt. Han blev slet ikke spurgt, så vi må antage, at hans kærlighed til Else blomstrer, og at han er en af Brammers trofaste disciple. Derimod øjnede Algreen ”en stille kristelig ven” ved navn Nielsen, der oven i købet var enig med ham om

den grundtvigske opfattelse af trosbekendelsen. Desuden var der to sønderjyder, heraf en fra Kolds klasse, og disse fire mødtes i Algreens lejlighed, hvor de læste en af Grundtvigs prædikener, sang nogle salmer og ”bad så godt de kunne”. Der blev holdt en tre-fire andagter af nogenlunde dette indhold, altså uden diskussion, så skulle Nielsen og den ene sønderjyde til eksamen. Ved det nye seminarieårs begyndelse, i oktober 1835, sad så Algreen og sønderjyden, der hed Sørensen, og savnede deres hyggelige andagter.

Men netop på dette tidspunkt tog Brammer initiativ til at holde bibellæsning for sin kone, nogle konfirmander og enkelte sognebørn, men typisk for Brammer uden deltagelse af seminarister. Algreen gik da til Brammer for på egne og Sørensens vegne at søge optagelse, men blev uden begrundelse afvist. Scenen viser, hvor skarpt de to nu stod over for hinanden, navnlig når man betænker, at de spiste ved samme bord, men der fulgte de også hyppigere og hyppigere husrådet om at tie, når du er uenig med den, du er i stue med.

Da Algreen kom ud fra samtalen med Brammer, mødte han en elev Krogsgaard, som han mente at have iagttaget ”noget gudeligt hos og inviterede ham og hans klassekammerater Schou og Kold til andagt den efterfølgende lørdag. I det næste lille årstid mødtes Algreen og de fire klassekammerater i lejligheden under stråtaget til gudelige forsamlinger eller konventikler.

Fra sommeren 1836 skete der en væsentlig ændring i mødernes karakter, idet deltagerne i stedet for hele tiden at læse op, nu og da afbrød med smådiskussioner. Man får indtryk af gennem denne beretning, som Nygaard har fået af Algreen selv, at mødernes uskyldige karakter udtrykkeligt pointeres. Det er væsentligt at betone, at et hovedpunkt hele tiden var en understregning af det grundtvigianske dogme om dåbspagt og trosbekendelse.

Sommeren 1836 blev varm på Snedsted Seminarium. Da begyndte nemlig Kold og hans venner at missionere blandt de andre elever for de grundtvigske synspunkter. En dag gav Kold sig til at snakke dåbspagt med Brammers yndlingselev. Da han ikke ville give dåbspagten samme høje status som Kold, blev han spurgt om, hvad han da ville grunde sin kristentro på. Kammeraten fandt ikke noget svar, ”men løb til Brammer og beklagede sig over, at han var kommet til kort”. Brammer skældte ham ud, fordi han ikke kunne svare på elementære spørgsmål om sin kristentro, så langt henne i lærerstudiet, men forsynede ham med argumenter til næste gang. Man kan nu sige, at en diskussion mellem Brammer og hans tidligere trodiscipel var begyndt, men kun direkte på grund af hans reserverede væsen. Alligevel kom der et svar den næste dag. Da var det nemlig søndag, og i sin prædiken kom han ind på trosbrkendelsen og ”meget andet, som kun de fire á fem personer kunne forstå, hvorhen sigtede”. Algreen fortsatte:

”Og fra den tid hørte vi sjældent en prædiken, uden at der kom noget særegent til os, f.eks. om at udlægge menneskeord (d.v.s. Grundtvigs prædikener) i stedet for Guds ord, om unge uerfarne kristne, som af hovmod ville formane og lære andre, om dem, som gav sig af med læreembedet uden at have kald dertil o.s.v.”.

³²⁾ Kolds levned, s. 79.

³³⁾ Nygaard: Kristen Kold, s. 40.

³⁴⁾ Kilde til hele afsnittet er Nygaard: Kristen kold, s. 34-45.

De fem havde et meget generende vidne til deres konventikelforsamlinger, nemlig den vittige og gemytlige Peter Pfaff, der jo også havde en lille lejlighed under seminariets stråtag. Det kom til ophidsede opgør, hvor Pfaff rettede beskyldninger mod de fem for hovmod og dovenskab, og Algreen kaldte han ”fordærveren”. Han begyndte at gå til Brammer med sine iagttagelser, der selvfølgelig let kunne blive til løse rygter. Blandt andet fortalte han, at Algreen havde givet de andre det hellige sakramente. Og Brammer tog så megen notits af historien, at han spurgte føromtalt yndling blandt eleverne, om det var sandt. Eleven var fornuftig nok til at sige, at det troede han ikke, og Brammer gik ikke videre.

Forholdet mellem de to mænd var nu yderst anspændt. Algreen spiste dog stadig ved Brammers bord, men der blev næppe udvekslet mange ord. Brammer var specielt irriteret, fordi Algreen, der i flere år havde været en ivrig læser af Jacob Lindbergs Nordisk Kirketidende, begyndte at låne bladet ud til sine konvertikelbrødre. For os en såre uskyldig ting, men ikke dengang. Nordisk Kirketidende var grundtvigianismens kampforgan, og det blev senere en artikel heri, der kom til at fælde Algreen som seminarielærer.

Målet var nu fuldt, og Algreen gik til Brammer og bad om en samtale. Her blev modsætningerne punkt for punkt gennemgået. Algreen ville ikke finde sig i Pfaff’s ”krøniker” og gjorde nøjagtigt rede for, hvad der foregik ved forsamlingerne. Brammer havde tre indvendinger med konvertiklerne: man diskuterede, man fremsagde trosbekendelsen højt, og man bad bønner højt. Desuden fremførte Brammer sine øvrige anker mod Algreen: Han udlånte Nordisk Kirketidende til seminarister, *han trak de seminarister til sig, som Brammer havde opvakt*, og han gjorde seminaristerne bekendt med sin mening om trosbekendelsen.

Den sætning, som her er gengivet med store bogstaver, fortjener en kommentar. Om Brammer lige så godt kunne have brugt entalsformen, tør jeg ikke sige, men det er givet, at Christen Kold er omfattet af den. Brammer føler virkelig, at *han* har vakt Christen Kold til personlig kristendom, at Kold er *hans discipel*, som vækkelsesfolkene nu har røvet fra ham.

Det må nu stå aldeles klart, at Christen Kold i sommeren 1836 har fået et religiøst gennembrud, der ganske har vendt op og ned på hans tilvante normer og værdier. Hvis der har været en ydre udløsende faktor, kender vi den ikke. Og hans omvendelse har vendt op og ned på hans forhold til dem, han kendte. Nogle få kristelige venner er rykket hamnærmere, men langt flere har taget afstand, og hans forhold til Else kom ind i en ulægelig krise, hvis hun ville bevare sin integritet.

Det ser ud til, at samtalen mellem Brammer og Algreen rensede luften. Forholdet mellem dem blev igen tåleligt, men uden den hjertelighed, der havde kendetegnet det i begyndelsen. Det var ikke Brammer, men kancelliet, der afskedigede Algreen i 1838, da det fik nys om fra en artikel i Nordisk Kirketidende, at Algreen deltog i offentlige konventikelforsamlinger. Men mange grundtvigianere troede hårdnakket, at Brammer stod bag.

Hvem omvendte Christen Kold?

Der er intet, der tyder på, at Christen Kold ved sin ankomst til seminariet var særlig religiøs, men da han forlod det,

var han forvandlet. Som religiøs fanatiker var han nu parat til at ofre alt på den yderliggående grundtvigianismes alter, karrieremuligheder i den skole, som hans vellykkede eksamen gav ham, kærligheden til Else Henriksen. Hvordan denne forvandling kom i stand, er et spørgsmål, som vi ikke kan besvare. Men vi har måske alligevel visse holdepunkter. Her er mulighederne: Peter Larsen Skræppenborg, G. P. Brammer, P. K. Algreen og egne religiøse grublerier sat på spidsen af forholdet til Else.

For lægmandsprædikanten Peter Larsen taler kun Kolds ord på vennemødet i 1866. Ingen anden kilde har nogen antydning herom. Hans egne ord er naturligvis også væsentlige i så intim en sag, så lad os kigge nøjere på dem:³⁵)

”Imidlertid var jeg gruelig forknyt i de to første måneder, så forknyt, at min fader fandt det nødvendigt at købe et ur til 12 rigsdaler for at oplive mit mod. Det var imidlertid noget andet, der skulle oplive mig, og De kan ikke tænke hvad det var, det var Peter Larsen Skræppenborg. . . ”.

Her siger Kold faktisk, at ingen i den grundtvigianske inderkreds kan forestille sig, hvem der stod for en så væsentlig begivenhed, som den religiøse vækkelse af bevægelsens ypperste medlem efter mesteren selv. Peter Larsen måtte vel have omtalt sagen for sin fortrolige. Men nej, meddelelsen kommer som en bombe på vennemødet. Sandheden er, at Kold har brug for en myte. Han kan i denne forsamling under ingen omstændigheder fremstå som Brammers discipel. Brammer var stemplet som den frafaldne grundtvigianer, manden, der stod bag afskedigelsen af Algreen.

Brammers discipel, det var præcis det, han var, ligesom så mange andre Snedsted-seminarister. Søndag efter søndag har Kold i Snedsted kirke lyttet til Brammers vækkelsesprædikener, baseret på en langt dybere teologisk viden end den, lægmandsprædikanten kunne mønstre. Hvem ved, måske er det virkelig Brammers spørgsmål: er du en kristen? som Kold nævner, men bagatelliserer på vennemødet, der har vakt ham.

Men Brammers religion var præget af inderlighed, ikke fanatisme. Kom fanatismen. Kom fanatismen da fra Algreen? På ingen måde. Snarere tværtimod. Indtil Kold kom til, foretog gruppen sig intet andet end oplæsning, stille bøn og lidt salmesang. Det er Kold, der fremkalder diskussioner, det er ham, der begynder at missionere blandt kammeraterne.

Såvidt jeg kan se, har vi med hensyn til Kolds religiøse fanatisme kun den fjerde mulighed tilbage: religiøse grublerier aktiveret af Brammers vækkelse og det erotiske forhold til Else Henriksen. Men at gå videre ad den vej vil jeg overlade til dybdepsykologerne.

Mens Kold endnu gik på seminariet, opnåede han sine første resultater som sjælefisker: hele to elever fra klassen tilsluttede sig gruppen, så nu var de seks ud af sytten. Det var også hen imod slutningen af seminarietiden, han vovede den direkte konfrontation med Brammer. Denne havde i skriftlig dansk givet som opgave ”at beskrive en kristens opvækkelse”. Naturligvis måtte Kold tage udfordringen op. I sit svar koncentrerede han sig om de

³⁵ Kolds levned, s. 78.

grundtvigske hovedartikler om dåbens nåde og kraft. Stillet overfor dette frontalangreb reagerede Brammer meget behersket. Imod sædvane ville han kun give stilen karakter "for formen". Bagefter talte han med Kold i enrum om, at han nok kunne mærke, at Kold allerede var kommet så vidt, at han ikke for det første lod sig overbevise om det rigtige, men at han, Brammer, både ønskede og håbede, at denne besindelsens tid engang ville komme.

Med Christen Kold på Snedsted Seminarium

En af de kilder, der er mest benyttet i det foregående, er lærer Christen Brøggers optegnelser om sit ophold på Snedsted Seminarium. Han fortæller nemlig levende om ganske almindelige menneskers dagligdag, og det er sjældnere end man skulle tro. Men i grunden repræsenterer han en nødløsning på det, som var opgaven, at give et bredt billede af seminarietilværelsen i de to år, da Christen Kold gik der 1834-1836. Han dimitterede nemlig i 1841. Alligevel vil jeg gerne citere Brøgger endnu en gang, for her siger han noget, om den ånd, der herskede på forstander Brammers tid³⁶⁾

"Der varen god ånd på seminariet, småspilopper blev jo drevne, og nogle måtte holde lyset; det kunne ikke være anderledes, hvor der var henved 40 mennesker sammen, og vi var altid enige om at dølgje med hinanden, om det somme tider gik lidt over stregen. Mange kære minder fra samlivet med eleverne på seminariet har jeg og vist de fleste andre også."

Vi får vel tro, at den samme gode ånd har rådet på Christen Kolds tid. I hvert fald er der ikke noget i kildematerialet, der modsiger det, og alt tyder på, at Kold indtil sommeren 1836 er faldet godt ind i kammeratskabet, ja, at han har været meget populær, måske ligefrem en lederskikkelse iblandt dem. Det er nærliggende at antage, at han har mistet denne position efter sin omvendelse og navnlig efter, at han er begyndt at missionere iblandt dem. Vi ved kun, at han vandt to af sine klassekammerater over i de helliges kreds, men tryk avler modtryk, så han har nok også mistet venner. Og i hvert fald er den vittige Pfaff begyndt at anse ham for en særting, en skydeskive for vittigheder. Vi befinder os her på formodningernes område. Til gengæld er der bevaret et par småtræk om ham fra 1836, men vist endnu fra hans gode tid:

"En dag var eleverne ude på marken til gymnastikøvelser og øksercits. Kold, der da var i øverste klasse, var den dag kommandant. Sektionen stillede ved siden af nogle dybe, udtørrede mergelgrave. I stedet for at kommandere: "højre om, marsch", siger han: "venstre om, marsch" - og til stor fornøjelse for hele afdelingen marscherede den ned i de dybe grave. Da smed Kold sablen langt bort og gik hjem til seminariet med det udbrud, at nu skulle man aldrig mere få ham til den bestilling".³⁷⁾

"Man" i sidste linie er måske gymnastiklærer Pfaff, som muligvis også er hovedkilde for den tidligere Snedstedseminarist, lærer Poul Henriksen i Flade, som i 1837 kaster sig ud i en rasende polemik mod "den halvtossede seminarist" Kold i anledning af hans vækkelsesforsøg på Mors. Han søger her at fremstille Kold som en verdensfjern og uvidende person:

"Vel kender han intet til denne verden og dens tildragelser: om Hildebrand og Napoleon døde i Skive eller Thisted, det ved han ikke, og om runkelroer er metal, der graves op af kviksølvgrubber, om pløjes eller harves skal først, før man ærter får i stubben – Det ved han endnu mindre, og da en rejsende besøgte seminariet og spurgte ham, om hvortil en elektriser-maskine, (der stod i en krog og bar kendelige mærker af at ingen mere lagde mærke til den), nu brugtes, så kom dette spørgsmål ham vel lidt utilpas, thi han fandt ikke svaret derpå i sine bøger, men han fattede sig dog og svarede: "Nej! dem af os, som har skæg, sender deres barberknive til Thisted for at få dem slebet", hvilket svar ikke lod noget tilbage at ønske. . .«³⁸⁾

Men uanset Poul Henriksens og Peter Pfaffs synspunkter tog Christen Kold i slutningen af september 1836 lærereksamen med karakteren "meget duelig" og med udmærkelse i religion. Forstander Brammers noble karakter formægtede sig ikke, men han var nødt til på eksamenbeviset at tilføje, at han havde nogen tilbøjelighed for "usundt sværme ri".³⁹⁾

"Min Else har slået op med mig"

Efter sin eksamen tog Kold plads som huslærer hos provst J. K. Sørensen i Solbjerg, og det var først på dette tidspunkt, at forholdet til Else Henriksen gik helt i stykker⁴⁰⁾ I et brev til Algreen gør han rede for, hvordan Else endelig slog op med ham. Hans følelser for hende er stærkt blandede, men man får indtrykket af en stærk lettelse over, "denne min syndige kærlighed" er forbi, at det er ham, der har fremprovokeret bruddet, mens hun har kæmpet til det yderste for at en kærlighed, der var blevet umulig, alligevel kunne overleve. For ham var religionen nu eneafgørende:

"Vi fulgtes endnu et stykke, hvor jeg talte med hende at hun skulle sørge for sin sjæls frelse . . . Hun ville give mig gaver tilbage, men nej. . ."

Efterskrift

Til allersidst må jeg beklage, at oldefader Peter Christian Schonning ikke dukkede frem af historiens mørke hverken som en af de hellige, dygtige eller på anden vis bemærkelsesværdige. Men han får alligevel det sidste ord i denne artikel. Han blev nemlig efter eksamen huslærer hjemme i Salling hos provst Jens Møller med den opgave at undervise børnene, og et af disse, Frederik Benedikt

³⁶⁾ Brøgger, s. 128.

³⁷⁾ Nygaard: Kristen Kold, s. 43. Beretning af Snedstedpræsten K. Christens.

³⁸⁾ Citeret efter Engberg, s. 17 ff.

³⁹⁾ Kvolsgaard, s. 61. Nygaard: Algreen og Sørensen, s. 62.

⁴⁰⁾ Engberg, s. 60-61.

Møller, huskede han endnu i sin høje alderdom, da han skrev sine erindringer:

"Den første lærer, vi havde, var en søn af skolelæreren, Peder Schonning. Han var meget vigtig. Han havde et chatol med et spejl i; når han sad ved det med ryggen til os, der sad med vore skriftlige arbejder og ofte gjorde kommers, råbte han med dyb bas: "Jo, jeg ser ham godt", og så tilføjede han den for os så uforklarlige passus. "Hører han måske til konventikelbrødrene?"⁴¹⁾

BENYTTET LITTERATUR:

1. Andreas Austild: Christen Kold (1928), cit. Austild.
2. Holger Begtrup: Christen Kold (1916), Cit. Begtrup.
3. G. P. Brammer: Et par ord om gudelige forsamlinger udenfor kirken (1837), cit. Brammer: Gudelige forsamlinger.
4. G. P. Brammer: Ungdomsliv (1884), cit. Brammer, Ungdomsliv.
5. Af lærer og kirkesanger Christen Sørensen Brøggers opregnelser. Fra Himmerland og Kjær Herred, 6 (1927-29), cit. Brøgger.
6. Lærer C. P. Clausen, Østerhalne: Fra Himmerland og Kjær Herred, 14, 1945-46, cit. C. P. Clausen.
7. Hanne Engberg: Historien om Christen Kold (1985), cit. Engberg.
8. Alfred Hey: Christensen Møller (1891), cit. Hey.
9. Højskoleforstander Kristen Kolds levned fortalt af ham selv. For folkeoplysning (1870), cit. Kolds levned.
10. Egon Kristiansen: Snedsted Seminariums kirkelige og folkelige betydning for egnen. Historisk Årbog for Thy og Mors (1978), cit. Egon Kristiansen.
11. Frederik Benedikt Møller: En gammel præst fortæller (1953).
12. C. M. C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted og Ranum (1898), cit. Kvolsgaard.
13. Ejnar N. Nedergaard: Af en gammel Thybodegns optegnelser. Historiske årbøger for Thisted Amt, 16 (1962-64), cit. Nedergaard.
14. Frederik Nygaard: Kristen Kold I. (1895), cit. Nygaard, Kristen Kold.
15. Frederik Nygaard: P. K. Algreens og provst J. K. Sørensens levnedsløb (1883), cit. Nygaard, Algreen og Sørensen.
16. Pontoppidan-Thyssen: Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede, 6, cit. Pontoppidan-Thyssen.
17. N. Sodborg: Else Henriksen. Historisk Årbog for Thisted Amt, 9, (1941-43), cit. Sodborg.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1986, side 71-97).

⁴¹ Frederik Benedikt Møller: En gammel præst fortæller, s. 17 ff.